

Vidmantas VYŠNIAUSKAS
Kęstutis ŽEMAITIS

Vytauto Didžiojo universitetas

Ateistų ir tikinčiųjų santykiai Gižų Šv. Antano Paduviečio parapijoje: nuo bičiulystės iki konfrontacijos

Straipsnyje analizuojami Šv. Antano Paduviečio parapijos tikinčiųjų ir ateistų santykiai nuo 1963 iki 1990 m. Tyrimas atliktas mikro-istoriniu lygmeniu, gausiai naudojant žmonių prisiminimus. Šis metodas padeda geriau suprasti aptariamo laikotarpio provincijos parapijos kasdienybę, tikinčiųjų ir ateistų elgesio motyvus. Ateistai ir tikintieji, priklausomai nuo savo charakterio ir užimamų pareigų darbe, pasirinkdavo skirtingus gyvenimo modelius, svyravo tarp savo pažiūrų slėpimo, atviro jų demonstravimo ir kovos su kitaminčiais.

Relationships among religious people and atheists in parish of St. Anthony of Padua from 1963 to 1990 are analyzed in this article. Research was made on micro level using memories of believers and atheists. This method helps to better understand everyday relationships among believers and atheists. Person's character and job position influenced upon his attitude towards religion and atheism. Peoples behavior was different: some hidden their attitude towards religion and atheism, some demonstrated it publicly and some fought for their rights to practice religion or against it.

Ivadas

Sovietinės okupacijos metais Lietuvoje Katalikų Bažnyčios veikimo ir sklaidos galimybės buvo suvaržytos. Dvasininkų veikla ir tikinčiųjų bandymai įsitraukti į religinį gyvenimą buvo aktyviai varžomi¹. Okupacinis režimas ne tik visokeriopa trukdė atlikti religines praktikas, bet ir vykdė prievartinio ateizavimo propagandinę kampaniją. Dalis gyventojų perėmė ateistinę pasaulėžiūrą, dalis išlaikė tikėjimą Dievu. Krikščionybė ir ateizmas – tai dvi visiškai skirtingos pasaulėžiūros. Natūraliai kyla klausimas, kaip jomis besivadovavę žmonės sugyveno tarpusavyje? Kasdieniai ateistų ir tikinčiųjų santykiai, konfliktai ir sutarimas atliekant bendras užduotis darbe, laikysena vieni kitų atžvilgiu viešojoje erdvėje Bažnyčios istorijos tyrinėtojų dažnai lieka neaptarti. Analizuojant tikinčiųjų ir ateistų santykius labiausiai tinka atlikti mikroistorijos tyrimą.

Šiame straipsnyje tikinčiaisiais laikomi krikščionys, reguliariai religines praktikas atliekantys asmenys, tikintys į amžiną, visagalį Dievą, sukūrusį visatą ir palaikantį ryšį su kūriniu². Ateistais laikomi asmenys, intelektualiai ir moraliai neigiantys Dievo buvimą,

pomirtinį gyvenimą bei atmetantys religiją³. Pastebėtina, kad tokių – tikrų – ateistų buvo labai mažai. Kai kurie asmenys dėl tam tikrų praktinių sumetimų labiau vaidino netikinčius, nors, iš tikrųjų, slapčia atlikdavo tam tikras religines praktikas. Dažnai privačiame gyvenime nominalių, o kartais ir tikrų ateistų bei tikinčiųjų santykiai buvo gana neblogi, kaimyniški, retsykais peraugantys ir į bičiulystę.

Tyrimo problema. Šiame straipsnyje, remiantis konkrečiu – Šv. Antano Paduviečio parapijos (Vilkaviškio dekanatas) – atveju, siekiama išsiaiškinti, kokie elgesio modeliai⁴ leido sugyventi tikintiesiems ir ateistams, kokie santykiai buvo tarp šios parapijos tikinčiųjų ir ateistinės orientacijos vietos gyventojų brandžiuoju ir vėlyvuoju sovietmečiu (1963–1990 m.).

Tyrimo objektas. Šiame darbe tiriami tikinčiųjų ir ateistų santykių modeliai Šv. Antano Paduviečio parapijoje 1963–1990 metais.⁵ Tiriama parapija yra Vilkaviškio dekanato dalis, apima Gižų miestelį ir aplinkinius kaimus. Analizuojamu laikotarpiu parapijoje gyveno apie tūkstantį žmonių, veikė kultūros namai, Gižų apylinkės administracija, Kazimiero Baršausko vidurinė mokykla, Baltrakio kolūkis. Savo socialine, ekonomine sankloda, tikinčiųjų ir ateistų santykių pobūdžiu Šv. Antano Paduviečio parapija aptariamu laikotarpiu Vilkaviškio vyskupijoje beveik nesiskyrė nuo aplinkinių⁶, todėl aptariamu laikotarpiu ją galima laikyti tipine, o ištyrus joje vykusius procesus geriau suprasti tikinčiųjų ir ateistų santykių pobūdį visoje Suvalkijoje.

Tyrimo tikslas – išnagrinėti, kokiais elgesio modeliais buvo grindžiami tikinčiųjų ir ateistų santykiai Šv. Antano Paduviečio parapijoje 1963–1990 metais. Tikslui pasiekti iškelti šie uždaviniai: 1) įvertinti tikinčiųjų laikyseną ateistų atžvilgiu; 2) aptarti šioje parapijoje vykusį religinį gyvenimą (religinių švenčių minėjimą, religinių grupelių veiklą); 3) apibūdinti vietos ateistų santykius su tikinčiais žmonėmis ir religija; 4) ištirti parapijoje vykdytą ateistinę veiklą.

Tyrimo chronologinės ribos. Aptariamo laikotarpio pradžia (1963 m.) sutampa su kunigo Vytauto Jono Grudzinsko darbo parapijoje pradžia, o laikotarpio pabaiga su nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimu (1990 m.) ir religinio gyvenimo varžymų pabaiga. Iki 1963 m. trukęs laikotarpis darbe nėra aptariamas dėl šaltinių trūkumo.

Istoriografijos apžvalga. Iki šiol Lietuvos istoriografijoje pasirodė gana daug ir įvairaus pobūdžio tyrimų apie Katalikų Bažnyčios padėtį Lietuvoje sovietmečiu – apžvelgta ateistinė propaganda, jos sklaidos būdai⁷. Gana išsamiai šią temą pristato Nerijsa Putinaitė monografijoje „Nugenėta pušis. Ateizmas kaip asmeninis apsisprendimas tarybų Lietuvoje“⁸, tačiau maldos namų ir vienuolynų uždarinėjimas yra atskira tyrimų sritis. Bene išsamiausiai vienuolinis gyvenimas sovietmečiu pristatomas Arūno Streikaus, Vidmanto Šimkūno ir Daivos Kristinos Kuzmickaitės knygoje „Iš sovietinės patirties į laisvės erdvę: vienuolijos Lietuvoje XX a. antroje pusėje“⁹. Verti dėmesio ir tyrimai, kuriuose parodomi trukdymai skleisti religiją¹⁰, prekybos devocionalijomis varžymas¹¹, sovietų valdžios santykis su LKB (Lietuvos Katalikų Bažnyčia), jos dvasininkais ir hierarchais, šios politikos kaita ir svarbiausi bruožai¹². Egidijaus Jaseliūno straipsnyje „Periodinės savilaidos formavimasis: sovietinio disidentizmo reiškinys ir Lietuvos katalikiškasis judėjimas“ ištirta LKB savilaida¹³, moksliniame lauke tyrinėti ir tikinčiųjų sąjūdžiai¹⁴,

religijos vaidmuo išsaugant lietuvišką tapatybę¹⁵. Šiuo straipsniu, rekonstruojant parapijos gyventojų elgsenos tipus valstybinio ateizmo akivaizdoje, istoriografijos „spragą“ siekiama užpildyti bent iš dalies. Didžiausias dėmesys skiriamas eilinių tikinčiųjų ir ateistų santykiams.

Šaltiniai. Didžioji dalis informacijos surinkta iš Šv. Antano Paduviečio parapijos gyventojų atlikus interviu¹⁶. Didžiausias šio metodo trūkumas yra tai, jog žmonių atminčiai gali iškraipyti įvykių, apie kuriuos pasakojama, detales, nes nuo sovietmečio pabaigos yra praėjęs gana didelis laiko tarpas. Respondentų praeities vertinimui įtakos gali turėti ir viešojoje erdvėje pasirodančios sovietmečio interpretacijos¹⁷.

LKKBK (Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronikoje) pateikiama informacija apie Šv. Antano Paduviečio parapijos padėtį, joje dirbusių kunigų ir tikinčiųjų pastangas ginti savo teises. Darbe remtasi Šv. Antano Paduviečio parapijos ir Gižų kultūros namų archyvais. Svarbus šaltinis yra Marijampolės apskrities archyve¹⁸ (fondas F. 2) saugomi dokumentai.

Gižų Šv. Antano Paduviečio parapijos tikinčiųjų bendravimo modeliai su ateistais

Tikintieji ir ateistai tarpusavyje bendraudavo įvairiai, nuo ateistų laikysenos priklausydavo jų santykiai su tikinčiais, ypač privačioje erdvėje, tuo tarpu tikinčiųjų laikysena galima suskirstyti į tris grupes. Šios išskiriamos pagal tai, kiek tikinčiųjų laikysenoje buvo prisitaikymo, slaptumo ar atviros konfrontacijos su kitaminčiais.

Religinių pažiūrų slėpimas. Ši modelį pasirinkdavo žmonės, kurie bijojo galimų persekiojimų ar patyčių dėl savo religinių įsitikinimų¹⁹. Toks elgesys buvo būdingas vadovaujančias pareigas užimantiems žmonėms arba inteligentams, pavyzdžiui, mokytojams²⁰. Tokie asmenys galėjo būti atleisti iš užimamų pareigų ar perkelti į žemesnes²¹. Valstybėje vyraujant nuomonei, jog tikintys žmonės stabdo komunizmo kūrimą²², į vadovaujančias pareigas turėjo būti skiriami ateistai. Tikintieji stengėsi nuslėpti savo religinius įsitikinimus²³. Dažniausiai neoficialiai bendraujant su kitais asmenimis jie nevengdavo religinių temų, tačiau žinodavo, kurių asmenų akivaizdoje apie religiją kalbėti nereikėtų. Tokie „slapukai“ tuokėsi, krikštijo savo vaikus ar dalyvavo pamaldose atokesnėse parapijose, kad nesužinotų jų bendradarbiai ir viršininkai²⁴. Šv. Antano Paduviečio parapijos tikintieji dažnai vykdavo į bažnyčią Vilkaviškyje, Kapsuke²⁵, Kybartuose, Pilviškiuose ir kitur. Šios parapijos buvo arčiausiai, jose gyveno draugai ir giminaičiai, kuriuos po pamaldų buvo galima aplankyti²⁶.

Įprotis slepiant religinę praktiką važiuoti į kitas parapijas buvo būdingas ir kitų parapijų tikintiesiems. Ši teiginį patvirtina faktai, jog į Šv. Antano Paduviečio parapiją net ir eiliniaus sekmadieniais ar prašyti kunigo patarnavimų atvykdavo nemažai aplinkinių parapijų tikinčiųjų²⁷. Jie dalyvaudavo Šv. Antano Paduviečio, Šv. Kazimiero, Šv. Angelų sargų, Škaplierinės atlaiduose²⁸. Respondentų nuomone, mišias bažnyčioje, būdamos pamaldesnės ir gal drąsesnės, aktyviausiai lankė moterys, tuo tarpu vyrai religijos atžvilgiu buvo pasyvesni²⁹. Daug lengviau buvo galima nuslėpti šeimos rate minimas religines šventes, nes žmonės tikėjo jų nešama nauda³⁰. Daugelis parapijos gyventojų vaikus

katekizavo slapta, baimindamiesi psichologinio spaudimo – vaikai galėjo būti mokytojų smerkiami, jiems galėjo būti sumažinamas elgesio pažymys³¹. Kadangi vaikų katekizavimas buvo draudžiamas³² ir už šią veiklą kunigui grėsė nemalonumai, vaikus mokyti padėdavo Gyvojo rožinio narės³³.

Dauguma žmonių ignoravo sovietmečiu religijos klausimais³⁴ peršamas kontraversiškas, jų tikėjimą menkinti bandžiusias, idėjas. Slaptą katekizavimą galima aiškinti atsižvelgiant į tai, kad nemalonumai mokykloje dėl religijos praktikavimo galėjo turėti neigiamos įtakos mokinių charakteristikai ir galimybėms įstoti į aukštąją mokyklą³⁵. Pilnaverčiam vaikų katekizavimui buvo reikalinga religinė literatūra, visų pirma – katekizmai, maldaknygės, Šv. Raštas, taip pat rožinis. Kadangi oficialiai leidžiama religinė literatūra buvo spausdinama nedideliais tiražais³⁶, buvo būtina organizuoti nelegalią katalikiškos literatūros leidybą ir platinimą³⁷. Sovietmečiu, uždraudus prekybą bažnyčių prieigose³⁸, sutartomis dienomis iš kitų Lietuvos vietų atvažiuodavo asmenys, nelegaliai parapijiečiams parduodavę religinę literatūrą, rožinius, kryželius, šventųjų statulėles, šventus paveikslus³⁹. Esant reikalui, tikintysis galėjo užsisakyti norimų daiktų, kurie jam būdavo pristatyti kito prekybininkų apsilankymo metu⁴⁰.

Pateikti pavyzdžiai rodo, jog religinių pažiūrų slėpimas, nežinojimas, kaip dažnai ir kokias religines praktikas atlieka tikintieji, galėjo sumažinti patyčių mastą.

Viešas tikėjimo išpažinimas. Šiam elgesio modeliui priskiriami tikintieji, nenorėję slėpti savo tikėjimo. Religines apeigas jie atlikdavo Šv. Antano Paduviečio parapijoje, dalyvavo parapijos religinių grupelių veikloje.

Šioms grupėms priklausantys žmonės aktyviausiai įsijungdavo į Šv. Antano Paduviečio parapijoje vykusią religinių grupelių veiklą. 1963–1990 m. joje veikė Gyvojo rožančiaus maldos grupė, jaunimo ir pagyvenusių žmonių chorai⁴¹. Parapijoje buvo aktyviausių tikinčiųjų branduolys (apie trisdešimt žmonių), kurių iniciatyva grupelės gyvavo. Dalis žmonių vienu metu priklausė kelioms jų, pavyzdžiui, chorui ir bažnytiniam komitetui ar chorui ir Gyvojo rožinio grupei.

Parapijos administracinei, reprezentacinei ir ūkinei veiklai vadovauti iš parapijiečių buvo sudarytas bažnytinis komitetas⁴². Tai buvo parapijoje dirbusio klebono „patariamasis organas“, kuris padėdavo prižiūrėti bažnyčią ir spręsti išskylančias problemas⁴³. Sovietų valdžia norėjo, kad komitetas perimtų parapijos administravimą, o klebonas liktų tik komiteto samdomu „kulto tarnu“.

Bažnytinis komitetas leido lengviau kontroliuoti tikinčiųjų bendruomenę, nes buvo sudarytas už parapijos veiklą atsakingų žmonių sąrašas. Įvykus neramumams, pvz., prieš valdžią nukreiptiems protestams, būtų buvę galima kaltinti šiuos asmenis kaip atsakingus už parapijoje vykstančius neramumus⁴⁴. Tarybų valdžia šiuos komitetus „naudojo“ ir kaip įrankius griauti Bažnyčią „iš vidaus“, stengdamasi į juos „infiltruoti“ savo agentus ir vykdyti ardomąją veiklą⁴⁵. Aptariamoje parapijoje komiteto nariai buvo ištikimi Bažnyčiai, kartu su klebonu stengėsi kiek galima nuoširdžiau dirbti parapijos labui⁴⁶. Tam įtakos turėjo ir parapijos dydis – nedidelėje parapijoje kunigas turėdavo nemažai žinių apie tikinčiuosius, jų poelgius ir laikyseną religijos atžvilgiu. Šios aplinkybės leido atsirinkti pačius uoliausius. Nėra užfiksuota, jog aptariamos parapijos bažnytiniame komitete būtų veikęs prieš Bažnyčią nusistatęs ir galimai valstybinėms institucijoms dirbęs žmogus.

Gyvojo rožančiaus maldos grupė parapijoje veikė nuo tarpukario⁴⁷, ją visuomet sudarė penkiolika asmenų⁴⁸. Priklausymas maldos grupei jos narėms sudarė sąlygas ne tik užsiimti dvasinėmis praktikomis, bet ir kartu praleisti laisvalaikį, pabendrauti. Parapijai ir joje dirbančiam kunigui buvo labai naudinga, jog buvo esama aiškiai apibrėžtos žmonių grupės, kuri mokėjo rožinį ir kalbėti, ir giedoti⁴⁹. Dauguma eilinių tikinčiųjų giesmių paprasčiausiai nemokėjo⁵⁰, todėl esant poreikiui kiekvieną kartą nereikėdavo ieškoti, kas galėtų giedoti.

1952 m. buvo pradėta kova su parapijose veikusiomis Gyvojo rožinio grupėmis. Klebonai buvo asmeniškai paskirti už šių grupelių veiklą atsakingais asmenimis taip siekiant juos supriešinti su aktyviais parapijų žmonėmis⁵¹. Kadangi nepavyko užfiksuoti informacijos apie konfliktus tarp parapijoje dirbusių kunigų ir Gyvojo rožinio draugijos narių, galima manyti, jog Šv. Antano Paduviečio parapijoje ši SSRS valdžios iniciatyva nepasiteisino. Nedidelė miestelio bendruomenė, be abejo, būtų apie juos žinojusi. Suprantama, tarp parapijos bendruomenės narių kildavo smulkių buitinių, organizacinių nesutarimų, tačiau į didelius konfliktus jie neperaugdavo.

Galima manyti, jog viešą tikėjimo išpažinimo modelį pasirinkę žmonės turėjo jaustis psichologiškai geriau nei tie, kurie pasirinko tikėjimą slėpti. Pirmieji galėjo viešai dalyvauti pamaldose savo parapijos bažnyčioje, jiems nereikėjo meluoti ir, esant reikalui, išsigtinti tikėjimo teigiant, jog yra netikintys. Galimus pasiūlymus iš ateistų pusės jie galėjo interpretuoti kaip tikėjimo išmėginimą⁵².

1963–1990 m. parapijoje veikė du chorai – jaunimo ir pagyvenusių žmonių⁵³. Susiformavusių chorų sudėtis buvo gana pastovi. Devintajame dešimtmetyje chore ėmė giedoti vis daugiau vyresnio amžiaus žmonių. Šiuos pasikeitimus galima sieti su valdžios vykdytu religijos persekiojimu, nes nuo 7-ojo dešimtmečio nepilnamečiams bažnyntiniuose choruose giedoti jau buvo draudžiama⁵⁴.

Viešai tikėjimą išpažįstantys žmonės bent kartą per metus organizuodavo išvykas į šventomis laikomas vietas, tokias kaip Žemaičių Kalvarija, Kryžių kalnas, Šiluva. Sovietmečiu tai buvo didžiausi visos Lietuvos traukos centrai⁵⁵. Išvykos būdavo ir religinio, ir kultūrinio pobūdžio⁵⁶. Štai 1980 m. kunigas Juozas Algirdas Pasilauskas dalyvavo Trakuose vykusiame Vytauto Didžiojo 550 m. jubiliejaus minėjime⁵⁷, o kartu su juo vyko ir negausus būrys parapijiečių⁵⁸. Už dalyvavimą šiose pamaldose be Religinių reikalų tarybos įgaliotinio Petro Anilionio leidimo, kunigai buvo įspėti raštiškai⁵⁹.

Neretai šioms išvykoms būdavo skiriamas „valdiškas“ transportas⁶⁰. Tikintieji, dirbę kolūkyje, nedetalizuodavo, kokias išvykas ir kur bus reikalingas autobusas, būdavo aptakiai paaiškinama, jog organizuojama ekskursija, reikalui esant nurodant neutralius, su religija nesusijusius objektus, kuriuos ketinama aplankyti, tačiau kelionės metu būdavo lankomi ir religinės paskirties objektai⁶¹. Kelionės būdavo įdomios ir nepamirštamoms, jeigu jose aktyviai dalyvaudavo klebonas, jos suartindavo tikinčiuosius, dar labiau nuteikdavo religine ir tautine dvasia.

Svarbiausios priežastys, nulėmusios aktyvų žmonių įsijungimą į bažnytinį gyvenimą, buvo jų tėvų ir senelių „iškiepytas“ tikėjimas Dievu, šeimos tradicijos ir tikėjimas religinių praktikų dvasine nauda⁶². Dalyvauti parapijos gyvenime skatino ir bendravimas su bendramžiais, išvykos į istorines vietas, muzikinių gabumų lavinimas chore.

Kova už savo tikėjimą. Tai buvo pati griežčiausia tikinčiųjų pozicija ateistų atžvilgiu, ją užėmė mažiausias tikinčiųjų skaičius – keliolikos žmonių grupelė. Priešindamiesi ateizmui ir tikinčiųjų teisių pažeidimams, jie pasirašinėdavo peticijas, kuriose buvo raginama liautis persekioti tikinčiuosius ir suteikti jiems daugiau teisių, spausdinti daugiau religinės literatūros. Parašų rinkimą inicijuodavo parapijos klebonas, kuris ragindavo aktyvius tikinčiuosius pasirašyti, po to lapus su parašais perduodavo bažnyčios hierarchams⁶³ arba įteikdavo valdžios atstovams⁶⁴.

LKKB esantys įrašai rodo, jog parapijoje dirbę kunigai taip pat aktyviai pasirašinėdavo peticijas dėl galimybės protestuoti. 1979 m. kunigas J. A. Pasilauskas pasirašė dokumentą, raginantį paleisti suimtus dvasininkus⁶⁵. Parapijoje dirbę kunigai Juozas Kupstaitis, J. A. Pasilauskas, Jonas Vytautas Grudzinskas 1982 m. pasirašė Leonidui Brežnevui skirtą pareiškimą, kuriame, tarp daugybės kitų prašymų ir reikalavimų, ragino valdžios ir Bažnyčios santykiuose laikytis SSRS Konstitucijos, Helsinkio Baigiamojo Akto nutarimų, netrukdyti kunigams lankyti tikinčiųjų, liautis persekioti juos ir dvasininkus⁶⁶. Šių peticijų ir reikalavimų pasirašinėjimas parapijai jokios apčiuopiamos įtakos neturėjo, tačiau rodė jos sąmoningumą ir kėlė sovietinei valdžiai nerimą.

Dalis tėvų, kurių vaikai susidurdavo su patyčiomis mokykloje, bandydavo kovoti už savo vaikų teises. Jie kreipdavosi į vaikų auklėtojas su prašymais nepersekioti jų vaikų, pasirašydavo peticijas, skirtas ginti tikinčiųjų teises. Nors šie veiksmai labai ženkliai rezultatais neduodavo⁶⁷, peticijų gavėjai ar jose minimi asmenys visgi tapdavo ne tokie aktyvūs – viešumas persekiotojus išgąsdindavo.

Keletas buvusių Gižų kolūkio darbuotojų prisipažino, jog dėl noro dalyvauti Šv. Mišiose yra atsisakę vykdyti savo vadovybės nurodymus ir atvykti į darbą. Kolūkio vadovai, žinodami, kurie žmonės yra tikintys, būtent jiems paskirdavo dirbti per didžiąsias katalikų šventes. Į tokią situaciją patekęs Jurgis Tekorius griežtai atsisakė dirbti jam paskirtus viršvalandžius per Šv. Velykas ir vietoj to, kad būtų dirbęs kolūkyje, dalyvavo Šv. Mišiose Šv. Antano Paduviečio bažnyčioje⁶⁸. Nežiūrint to, kad šis poelgis buvo grubus darbo drausmės pažeidimas, savo viršininko J. Tekorius tebuvo aprėktas, kitų nuobaudų negavo⁶⁹. Tai rodo, jog drąsūs tikintieji galėjo gana drastiškai ginti savo teises ir, susidarius palankioms aplinkybėms (šiuo atveju – vadovui esant pakankamai atlaidžiam), likti iš tikrųjų nenubausti.

Drąsesni žmonės, eiliniai kolūkio darbininkai, nepabūgę galimų nemalonumų, krikštynų dieną savo vaikus pirmiausia nešdavo į kultūros namus vadinamoms vardynomis, o po jų eidavo į kleboniją ar bažnyčią, kur vaikas kunigo būdavo pakrikštijamas⁷⁰. Tai rodo, jog valdžios pastangos religines apeigas pakeisti civilinėmis (Krikšto sakramentą – vardynomis, Sutvirtinimo sakramentą – jaunimo dienomis)⁷¹ nedavė norimų rezultatų.

Negalima atmesti galimybės, jog dalis žmonių kovą už savo tikėjimą laikė kovos su tarybine sistema forma. Jie siejo tikėjimo išsaugojimą su tautinės tapatybės išsaugojimu, nes dalis kunigų pamokslų metu paliesdavo aktualias tautos problemas: girtavimą, demografines, ekologines problemas⁷².

Asmeninis apsisprendimas darė stiprią įtaką žmonių laikysenai religijos ir ateizmo klausimais. Jei žmogaus religingumas buvo silpnas, jis nenorėjo rizikuoti būti išjuoktas ir vengė tikėjimą praktikuoti, tuo tarpu turintys stiprius religinius įsitikinimus rasdavo būdų apeiti draudimus ir atlikti religines apeigas. Kaip pastebėjo kun. J. A. Pasilauskas – „kas nebijojo, tam nieko ir nepadare“⁷³.

Ateistų sugyvenimo modeliai su tikinčiaisiais

Ateistų bendravimo modelius su tikinčiaisiais galima skirstyti pagal tai, kiek pirmieji buvo abejingi tikėjimo klausimams arba kaip aktyviai kovojo su tikinčiais žmonėmis ir religija.

Privalomų vadovybės nurodymų vykdymas. Mokslinės ateistinės propagandos koordinavimo taryba, veikusi prie Vilkaviškio rajono partijos komiteto⁷⁴, duodavo nurodymus Šv. Antano Paduviečio parapijoje skleisti ateistinę propagandą. Kazimiero Baršausko mokyklos ateistų būrelio nariai Gižų ir Baltrakio kolūkiuose, K. Baršausko vidurinėje mokykloje organizuodavo renginius, kurių metu būdavo pateikiami nelogiški ir vienas kitam prieštaraujantys Šv. Rašto teiginiai, pasakojama apie dvasininkų įvykdytus nusikaltimus ir moralinių vertybių, kurias patys skelbė, nesilaikymą, „paaiškinami“ stebuklai (tokie kaip verkiančios ar kraujuojančios statulos, savaime užsidegančios žvakės) ir kiti stebuklams galintys būti priskirti reiškiniai⁷⁵. Įstaigose buvo įrengiami stendai su religiją pajuokiančiais piešiniais ir karikatūromis, kultūros namuose organizuojami spektakliai, kuriuose šaipytasi iš žmonių tikėjimo antgamtiniais reiškiniais ir stebuklais⁷⁶.

Skirtingos antireliginės priemonės turėjo skirtingus tikslus. Kasdienė ateistinė propaganda turėjo kasdien daryti įtaką žmonių pasaulėžiūrai, o ateistinių grupelių pasirodymai „pagilinti“ ateistines žinias, nauja ir įdomesne forma pristatyti ateistinę propagandą. Svarbiausias šių renginių tikslas buvo sukelti žmonių abejonę religijos skelbiamais stebuklais ir ja pačia. Tai buvo subtilesnė antireliginės propagandos forma, kuri, užuot tiesmukai teigus, jog Dievo nėra ir religija yra melas, stengėsi sukelti abejonę religijos skelbiamomis tiesomis.

Ne visi antireliginę veiklą vykdę žmonės buvo ateistai, tačiau kai kurie, pavyzdžiui, mokytojai, dėl užimamų pareigų privalėjo vaikams diegti ateistinę pasaulėžiūrą⁷⁷ – priešingu atveju galėjo netekti darbo⁷⁸.

Žmonių, kurie patys netiki tuo, ką daro, darbo rezultatai nebūdavo sėkmingi. Tai iliustruoja KGB agento darbas su Šv. Antano Paduviečio parapijos kunigu J. A. Pasilausku. Bandymo užverbuoti parapijoje dirbusį kunigą neverta laikyti unikaliu ar išskirtiniu įvykiu. KGB stengėsi turėti platų informatorių tinklą, apėmusį visus LSTR rajonus⁷⁹. Parapijoje dirbusio kunigo tapimas informatoriumi būtų leidęs gauti kokybiškos informacijos tiek apie Šv. Antano Paduviečio parapijos tikinčiųjų nuotaikas, tiek apie aplinkinių parapijų kunigų, su kuriais J. A. Pasilauskas palaikė ryšius, veiklą.

J. A. Pasilauską lankydavo agentas, prisistatęs Albino vardu⁸⁰ ir siūlydavo kunigui bendradarbiauti. Agento teigimu, bendradarbiavimas kun. Pasilauskui būtų suteikęs visokeriopų privilegijų, tokių kaip galimybė laisvai keliauti po užsienio valstybes, lengviau daryti karjerą Bažnyčioje⁸¹. Kadangi kunigas atsisakydavo tokio pobūdžio pasiūlymų, po kurio laiko jie būdavo pateikiami iš naujo. KGB agentas su kunigu bendraudavo draugiškai, dažnai jų pokalbiai prie kavos primindavo paprastą dviejų pažįstamų bendravimą. Paskutinio apsilankymo metu 1990 m., agentas davė savo telefono numerį, kad kunigas kada panorėjęs galėtų su juo susisiekti⁸².

Šiuos gana draugiškus santykius iš vienos pusės galima vertinti kaip KGB agento psichologinę taktiką, kuria buvo siekiama susidraugauti su kunigu ir patraukti jį savo pusėn. Visgi pora aplinkybių leidžia manyti, kad agento draugiškumas buvo nuoširdus.

Pirma jų – agento noras palaikyti ryšius su kunigu ir suirus SSRS, antroji – paslaptingi telefono skambučiai, išpėjantys kun. Pasilauską apie tai, kas ir kada atvyks jo tikrinti ir klausytis sakomų pamokslų. Išpėjama būdavo anonimiškai, telefonu, agento apsilankymo išvakarėse. Tai leisdavo kunigui Pasilauskui pasiruošti politiškai neutralius ir abstrakčius pamokslus, kuriuose nebūtų galima išvelgti priešiško valdžiai ir kunigo už tai persekioti. Skambinantis žmogus niekada neprisistatydavo, tačiau J. A. Pasilauskas mano, jog tai galėjo būti tas pats agentas Albinas⁸³.

Ateistinės veiklos imitavimas. Šis santykio su tikinčiais modelis nuo ankščiau aptarto skiriasi tuo, jog ateistinė veikla iš viso nebuvo vykdoma, t. y. žmogus sąmoningai meluodavo apie vykdomą ateistinę veiklą savo vadovams, kurie buvo nurodę ją vykdyti. Ryškiausias šio modelio pavyzdys yra K. Baršausko vidurinės mokyklos mokytojų padėtis. Visuomeninė kultū įstatymų laikymosi kontrolės komisija, veikusi prie rajono Vykdomojo komiteto⁸⁴, ragindavo K. Baršausko mokyklos direktorių⁸⁵ užtikrinti ateizmo ir materialistinės pasaulėžiūros sklaidą mokykloje, sekti, kaip laikomasi LTSR galiojančių įstatymų, reglamentuojančių religinių organizacijų veiklą⁸⁶. Direktorius siūsdavo mokytojus į pamaldas stebėti, kurie mokiniai lanko bažnyčią. Tokius stebėjimus bažnyčioje mokytojai vykdė labai nenoriai, kartais netgi nevykdavo tikrinti, tik nurodydavo direktoriui, jog pažįstamų mokinių nepastebėjo. Kiti netgi matydami mokinius bažnyčioje apie tai nutylėdavo nenorėdami jiems sukelti problemų⁸⁷.

Negalima teigti, jog visi mokytojai imitavo ateistinę veiklą vien iš noro apsaugoti nuo galimų nemalonumų mokinius. Dalis jų galėjo nevykdyti ateistinės veiklos iš tingumo. Sekmadienį – laisvą dieną – vykti į savo ar kitos parapijos bažnyčią, skirti tam laiko ir lėšų žmogus galėjo tiesiog nenorėti. Daug lengviau buvo pasakyti, jog jis ten lankėsi ir mokinių nepastebėjo. Pastebėtina ir tai, kad neretai ateistinė veikla mokykloje buvo vykdoma atmetinai. Aldona Česaitienė teigia, jog „mokyklos darbuotojams skirta ateistinio turinio informacija buvo rengiama atmetinai, neretai žemo lygio. Žmogus jau rašydamas pranešimą žinojo, jog jo niekas neklausys“⁸⁸.

Ateistinę veiklą imitavo ne tik eiliniai darbuotojai, bet ir įstaigų vadovai. Ilgametis Gižų kolūkio pirmininkas Stasys Šaras⁸⁹ dažnai apsimesdavo nieko nežinantis apie savo pavaldinių religinę pasaulėžiūrą. Norint vykti aplankyti šventomis laikomų Lietuvos vietų, tikintiems kolūkio darbuotojams nebūdavo sunku gauti kolūkio autobusą. Atrodo neįmanoma, kad keliolikai ar kelioms dešimtims parapijiečių beveik kiekvienais metais autobusu vykstant aplankyti žymių istorinių ir religiška svarbių Lietuvos vietovių, kolūkio vadovybė nežinojo, kad kelionė būsianti religinio pobūdžio.

Gauti kolūkio transportą tikintiesiems padėdavo ne tik bandymai nuslėpti tikruosius kelionės tikslus, bet ir Stasio Šaro tolerancija⁹⁰. Kilęs iš religingos šeimos S. Šaras gerbė kitų žmonių religinius įsitikinimus ir konkrečių žmonių dėl to nediskriminavo⁹¹.

Kartais netgi tiesiogiai Bažnyčios veiklą turėję kontroliuoti žmonės į šiuos dalykus žiūrėdavo pro pirštus. 1970 m., esant labai prastai Šv. Antano Paduviečio bažnyčios stogo būklei, kunigas Jonas Vytautas Grudzinskas iš valstybinių fondų įsigijo skardos⁹², ją su Gižų kolūkio technika ir parapijiečių pagalba parsivežė į Gižus. Padedamas parapijiečių ir samdytų meistrų bei naudodamas Gižų kolūkio techniką, kunigas sėkmingai perdengė bažnyčios stogą. Vykstant darbams Religinių kultūrų įstatymų laikymosi kontrolės

komisija prie Vilkaviškio rajono darbo žmonių deputatų tarybos vykdomojo komiteto⁹³ gavo skundą dėl neteisėto remonto, tariamų meno vertybių niokojimo ir išsikvietė kleboną pasiaiškinti. Nors pokalbio pradžioje klebonui buvo pateikti kaltinimai bažnytinių meno vertybių apgadinimu, kunigas patikino, kad tai netiesa. Tolimesnis pokalbis buvo gana draugiškas, jame dalyvavę komiteto nariai buvo gerai nusiteikę, galiausiai klebonui jokia nuobauda nebuvo skirta, komisijos nariai palinkėjo sėkmės užbaigiant remontą⁹⁴.

Tokiam Religinių kultūrų įstatymų laikymosi kontrolės komisijos narių geranoriškumui įtakos galėjo turėti ir tai, jog Lietuvoje 8-ajame dešimtmetyje buvo liberalizuota maldos namų remonto tvarka⁹⁵ ir teisėtai įsigyti statybinių medžiagų maldos namų remontui buvo galima lengviau. Tad minėta komisijos narių laikysena gali būti siejama su valstybinio masto „atšilimu“.

Leidimas restauruoti maldos namus galėjo būti duodamas ir norint sumažinti priešpriešą su Vakarų šalimis. Vilkaviškio rajono Liaudies deputatų tarybos Vykdomojo komiteto įrašai rodo, jog pagalba rekonstruojant maldos namus yra gera priemonė kovoti „su vakarų propaganda, esą LTSR persekiojama Bažnyčia ir tikintieji“⁹⁶. Nors šis įrašas darytas devinto dešimtmečio viduryje, negalima atmesti tikimybės, jog ir 1970 m. dalis Religinių kultūrų įstatymų laikymosi kontrolės komisijos narių nenorėjo eskaluoti konflikto su Bažnyčia ir atlaidžiai žiūrėjo į bažnyčios remontą. Tokia jų pozicija galėjo sutapti su padėtimi Lietuvoje, kuomet 8-ajame dešimtmetyje buvo liberalizuota maldos namų remonto tvarka.

Kovingo ateizmo demonstravimas. Šią laikyseną pasirinkę žmonės aktyviai kovojo su religija ir tikinčiais. Nors jie dirbo įvairiose parapijos teritorijoje buvusiose įstaigose, aktyviausiai veikė K. Baršausko vidurinėje mokykloje ir Gižų kolūkyje⁹⁷. Šio aktyvumo negalima sieti su minėtų įstaigų specifika, nes iš ankščiau pateiktos medžiagos matyti, kad dalis jose dirbusių žmonių tikėjimo atžvilgiu buvo tikintys arba neutralūs. Labiausiai tikėtina, kad aktyvią ateistinę veiklą nulėmė asmeninis žmonių apsisprendimas. Sužinoję, jog vaikai lanko bažnyčią, gilinasi į katalikų tikėjimą, jų šeimose švenčiamos katalikiškos šventės, ateistinių pažiūrų mokytojai inicijuodavo patyčias, stengdavosi pažeminti religingus mokinius ir sudaryti sąlygas iš jų tyčiotis aplinkiniams.

Pirmiausia buvo stengiamasi sužinoti, kurie Gižų K. Baršausko vidurinės mokyklos mokiniai buvo tikintys⁹⁸. Mokykloje buvo paplitę dvi religingų mokinių žeminimo formos: 1) jie turėjo stovėti visos pamokos metu, kai kiti mokiniai sėdėdavo; 2) atsistoję prieš visą klasę turėdavo skaityti XIX a. maldas, kurios skambėdavo archajiškai ir sukeldavo mokinių juoką. Tokie mokiniai tapdavo bendraklasių patyčių, kurios persikeldavo ir į mokyklos kiemą, aukomis. Tikintys mokiniai buvo įžeidinėjami, laikomi tamsiais ir atsilikusiais žmonėmis, jiems buvo grasinama, kad negalės tęsti mokslo aukštojoje mokykloje⁹⁹.

Įvairiose parapijos teritorijoje buvusiose įstaigose dirbę suaugusieji taip pat patirdavo psichologinį spaudimą dėl savo religinių įsitikinimų. Dažniausiai tai buvo šaipymasis iš tikėjimo ir vertimas dirbti katalikiškų švenčių metu, ypač per Kūčias ir Šv. Kalėdas, siekiant, kad būtų neįmanoma dalyvauti šventinėse pamaldose bažnyčioje. Dažniausiai toks „neatidėliotinas“ darbas buvo išgalvotas ir visiškai neskubus¹⁰⁰.

Ateistai tikinčiuosius dažnai įžeidinėjo darbe ar viešoje parapijos erdvėje. Jie ragindavo tikinčiuosius „melstis, kad sudygtų pasodintos daržovės“¹⁰¹, kaltino juos „savo vaikų traumavimu religija“¹⁰². 1975 m. javapjūtės metu girtas traktorininkas kombainu užstatė

bažnyčios vartus, kad žmonės prieš Šv. Mišias negalėtų įeiti į bažnyčią, o pats užmigo kombaino kabinoje. Kitiems kolūkiečiams teko jį iš ten ištraukti ir nuvairuoti kombainą atgal į garažą¹⁰³.

Nors ateistai savo tikintiems pavaldiniams ir bendradarbiams grasindavo, kad jie gali būti atleisti iš darbo už tamsumą ir prietarų laikymąsi, iš tikrųjų nebuvo užfiksuotas nė vienas atvejis, kuomet tokie grasinimai būtų buvę įgyvendinti¹⁰⁴. Visgi dažnai viešumoje save ateistams priskiriančių arba tiesiog religijai abejingų asmenų elgesys privačiame gyvenime būdavo kitoks: po darbo moterys pasikalbėdavo apie šventes, kartais su tokiu „ateistu“ kaimynai kartu švęsdavo ir Kalėdas ar Kūčioms iš klebonijos parnešdavo kalėdaičių.

Kovingų ateistų veikla neapsiribojo vien tik savo pažiūrų skleidimu, jie inicijuodavo išpuolius, nukreiptus prieš religinės paskirties objektus. 1982 m. naktį buvo nupjautas Gižų centre stovėjęs kryžius. Tikintieji, bandę restauruoti nupjautą kryžių, buvo sulaikyti ir tardomi Vilkaviškio milicijos komisariate. Neleidus restauruoti nupjauto kryžiaus K. Baršausko ir Liepų gatvių sankirtoje, naktį tikintieji jį pastatė klebonijos sodelyje¹⁰⁵.

Vienas didžiausių ateistų išpuolių, su kuriuo susidūrė Šv. Antano Paduviečio parapijos tikintieji, buvo bažnyčios išniekinimas, įvykdytas 1984 m. gegužės 28-osios naktį. „Buvo apiplėšta Gižų parapijos bažnyčia: išplėštas altorius, su Monstrancija išneštas Švč. Sakramentas, paimtas smilkytuvas <...>“¹⁰⁶. Nusikaltimą įvykdę „Gižų gyvenvietės komjaunuliai <...> nusikaltimą padarė būdami girti“¹⁰⁷. Įtariamieji buvo sulaikyti, 1984 m. rugsėjo 4–5 dienomis įvyko bažnyčią apiplėšusiųjų teismas¹⁰⁸. Teisingumas nenugalėjo, o pats teismo procesas greičiau virto nusikaltėlių teisinimu ir gynimu bei kaltinimais kunigui J. A. Pasilauskui.¹⁰⁹

Ne visi ateistų išpuoliai prieš Šv. Antano Paduviečio bažnyčią baigdavosi policijos tyrimais ir teismais. Kartas nuo karto bažnyčia ir šventoriuje stovinčios statulos bei kryžiai tapdavo chuliganų taikiniu. Akmeninės statulos ne kartą buvo apdaužytos į jas mėtant akmenis, metalinis šventoriaus kryžius buvo nulaužtas ir paliktas gulėti šventoriuje¹¹⁰.

Ankščiau minėti išpuoliai prieš tikinčiuosius ir bažnyčią neįbaugino žmonių, netgi priešingai – juos sutelkė kaip bendruomenę, patiriančią sunkumus ir išmėginimus. „1984 m. liepos 15 d. Gižų bažnyčioje įvyko iškilmingos permaldavimo pamaldos. Pamokslą sakė svečias – kunigas Petras Nalšėnas. Po pamaldų vyko procesija, pamaldose dalyvavę tikintieji keliais apėjo aplink bažnyčią.“¹¹¹

Analizuojamu laikotarpiu savo veikla Šv. Antano Paduviečio parapijoje ateistai stengėsi tikinčiųjų tarpe sukurti baimės atmosferą. Ji buvo sąmoningai palaikoma stengiantis atgrasyti jaunimą nuo dalyvavimo religinėje veikloje, o tikinčius žmones nuo jos atitraukti. Baimės atmosferą kūrė ne tik valstybinė propaganda, nuolat menkinusi religiją ir tikinčius žmones, bet ir vietiniai ateistai, veikę Gižų ir Baltrakio kolūkiuose, K. Baršausko vidurinėje mokykloje. Tokį jų elgesį galėjo nulemti ne tiek pačių turimi gilūs ateistiniai įsitikinimai, kiek noras prisitaikyti ar net pataikauti vardan užimamų pareigų, gaunamo atlyginimo. Idėjinių ateistų buvo tik vienas kitas.

Išvados

Šv. Antano Paduviečio parapijos tikintieji, priklausomai nuo užimamų pareigų ir charakterio savybių, ateistų atžvilgiu pasirinkdavo vieną iš trijų laikysenos modelių. 1) *Religinių pažiūrų slėpimą* rinkosi vadovaujančias pareigas užimantys arba jautrios prigimties žmonės taip stengdavęsi išvengti kliūčių kylant karjeros laiptais ir patyčių savo atžvilgiu. 2) *Atviru tikėjimo išpažinimu* daugiausia pasižymėjo eiliniai įstaigų ir organizacijų darbuotojai. Jie aktyviausiai įsijungė į bažnytinių grupelių veiklą. Šią laikyseną pasirinkusi buvo didžiausia tikinčiųjų dalis. 3) *Kovą už savo tikėjimą ir teises* buvo pasirinkę keliolika žmonių, daugiausia – vyresnio amžiaus. Kartu su parapijos klebonu jie aktyviai pasirašinėjo kreipimusis į valdžios atstovus ir viešai gynė savo teisę nevaržomai išpažinti tikėjimą.

Parapijoje vyko aktyvus religinis gyvenimas. Buvo organizuojami Šv. Antano Paduviečio, Šv. Kazimiero, Šv. Angelų sargų, Škaplierinės atlaidai, kuriuose tikintieji dalyvavo gausiai. Veikė Gyvojo rožinio maldos grupė, jaunimo ir pagyvenusių žmonių chorai. Tikintieji beveik kasmet organizuodavo išvykas į šventomis laikomas Lietuvos vietas (Kryžių kalną, Žemaičių Kalvariją, Šiluvą). Veiklūs ir drąsūs kunigai (J. A. Pasilauskas, V. J. Grudzinskas) sutelkdavo tikinčiuosius bendrai veiklai. Buvo organizuojamas tikintiesiems reikalingų devocionalijų ir religinės literatūros platinimas.

Ateistinę laikyseną labiausiai lėmė asmeninis žmonių apsisprendimas. Galima išskirti tris ateistų laikysenos modelius: 1) *Privalomų vadovybės nurodymų vykdymas*. Užimamos pareigos nulėmė, jog šie žmonės turėjo vykdyti ateistinę veiklą ir deklaruoti esantys ateistai, nors religijos atžvilgiu dažniausia buvo abejingi. 2) *Ateistinės veiklos imitavimas*. Šią poziciją daugiausia rinkosi konformistiški, bet religijos atžvilgiu tolerantiški žmonės, kurie nenorėjo pakenkti tikintiesiems. 3) *Kovingo ateizmo demonstravimas*. Šią poziciją rinkosi ateizmu įsitikinę žmonės, jų laikyseną lėmė įsitikinimai ir noras juos perduoti aplinkiniams.

Ateistų vykdoma veikla parapijoje pasireiškė tikinčiųjų įžeidinėjimu, tyčiojimusi iš jų religinių įsitikinimų ir religinės paskirties objektų niokojimu. Dalis ateistų taip elgėsi sava valia, dalis gaudavo nurodymus iš Vilkaviškio rajono partijos komiteto ir jam pavaldžių žinybų. Pagrindiniais parapijoje buvusių religinės paskirties objektų profanavimo atvejais laikytini 1982 m. nupjautas Gižų miotelio centre buvęs kryžius, 1984 m. apiplėšta Šv. Antano Paduviečio bažnyčia, ne kartą 1963–1990 m. bažnyčios šventoriuje apgadintos skulptūros.

NUORODOS

- ¹ *Požėraitė A.* Lietuvos Vienuolijos totalitarinio režimo sąlygomis // Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai. T. 18. Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija. 2003. P. 765.
- ² *Haldane J. J., Smart. J. J. C.* Atheism and Theism. Cornwall: Blackwell. 2003. P. 8.
- ³ *Barzdaitis J. ir kt.* Ateizmas, bedievybė // Tarybų Lietuvos enciklopedija. T. 1. Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija. 1985. P. 117.

- ⁴ Elgesio modeliai – tai elgesio schemų rinkiniai, sudarantys asmenybę ir interpretuojantys esamas situacijas. Schemos apima žmonių suvokimą apie save ir aplinkinius, apie jų tikslus ir lūkesčius, prisiminimus ir fantazijas (*Bakševičius L.* Elgesio, kognityvinė, racionalioji emocinė elgesio terapijos ir konsultavimas. Klaipėda. 2013. P. 21 // <http://www.ku.lt/pf/files/2012/09/Elgesio-kognityvinė-racionalioji-emocinė-elgesio-terapijos-ir-konsultavimas.pdf>. Žiūrėta 2015 06 12).
- ⁵ Aptariamu laikotarpiu parapijoje dirbo trys kunigai: Vytautas Jonas Grudzinskas (1963 m. vasario mėn. – 1971 m. rugsėjo mėn.), Juozas Kupstaitis (1971 m. rugsėjo mėn. – 1981 m. birželio mėn.) ir Juozas Algirdas Pasilauskas (1981 m. birželio mėn. – 1990 m.) // Šv. Antano Paduviečio parapijos archyvas. Krikštų knygos duomenys (puslapiai nenumeruoti).
- ⁶ LKP Vilkaviškio Rajono Vykdomojo komiteto dokumentai // MAA. F. 2. A. 5.
- ⁷ *Streikus A.* Ateistinės propagandos pobūdis Lietuvoje 1975–1988 m. // Genocidas ir rezistencija. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras. 2003. Nr. 1 (13). P. 7–21.
- ⁸ *Putinaitė N.* Nugenėta pušis. Ateizmas kaip asmeninis apsisprendimas tarybų Lietuvoje. Vilnius: Naujasis Židinys-Aidai. 2015.
- ⁹ *Streikus A., Kuzmickaitė D., Šimkūnas V.* Iš sovietinės patirties į laisvės erdvę: vienuolijos Lietuvoje XX a. antroje pusėje. Vilnius: LGGRTC. 2015.
- ¹⁰ *Streikus A.* Išgyvenimo pastangos brutaliuos prievartos sąlygomis // Krikščionybės Lietuvoje istorija. Sudarė Ališauskas V. Vilnius: Aidai. 2006. P. 462–477.
- ¹¹ *Mardosa J.* Atlaidų prekyba: ištakos, formos ir turinio kaita XX–XXI a. // *Acta humanitarica universitatis Saulensis*. T. 10. Vilnius: BMK leidykla. 2010. P. 20–35.
- ¹² *Streikus A.* Sovietų valdžios antibažnytinė politika Lietuvoje 1945–1990 metais. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas. 2001; *Misius K.* Bažnyčių uždarinėjimas Lietuvoje pokario metais // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 12. Vilnius: Katalikų akademijos leidykla. 1998. P. 75–101.
- ¹³ *Jaseliūnas E.* Periodinės savilaidos formavimasis: sovietinio disidentizmo reiškiny ir Lietuvos katalikiškasis judėjimas // Genocidas ir rezistencija. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras. 2002. Nr. 1 (11). P. 7–44.
- ¹⁴ *Streikus A.* Tikinčiųjų teisių sąjūdis Lietuvoje: didžiausio aktyvumo dešimtmetis (1972–1982 m.) // Genocidas ir rezistencija. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras. 2003. Nr. 1 (13). P. 88–92; *Labanauskas R.* Eucharistijos bičulių sąjūdžio ištakos ir raida 1969–1973 m. // Genocidas ir rezistencija. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras. 2003. Nr. 1 (13). P. 93–113.
- ¹⁵ *Vileikis A.* Katalikybė ir tautinė savimonė: Lietuva XX a. 9-ojo dešimtmečio pabaigoje // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. Vilnius: Katalikų akademijos leidykla. T. 24. 2004. P. 205–244.
- ¹⁶ Atsiminimai surinkti 2009 m. rugpjūčio 15–27 d. iš Gižų Šv. Antano Paduviečio parapijoje dirbusių kunigų Remigijaus Veprausko (g. 1965 m., Kaune), Juozo Užupio (g. 1929 m. Vitgirių km., Griškabūdžio val.), Juozo Algirdo Pasilausko (g. 1940 m. Mieslaukio km., Kybartų raj.) bei tikinčiųjų, kurie analizuojamu laikotarpiu gyveno parapijoje: Meilinos Džermeikienės (g. 1933 m. Rūdos km., Gižų val.), Danos Čeplinskienės (g. 1947 m. Kuršėnuose, Šiaulių raj.), Jurgio Tekoriaus (g. 1933 m. Baltrakio km., Gižų val.), Sigito Plečkaičio (g. 1928 m. Bardauskų km., Gižų val.), Danutės Padolskienės (g. 1932 m. Kybartuose), Zitos Dunauskienės (g. 1928 m. Kybartuose), Aldonos Česaitienės (g. 1940 m. Didžiųjų Šelvių km., Vilkaviškio raj.).
- ¹⁷ *Nematoma sovietmečio visuomenė / sud. Ramonaitė A.* Vilnius: Naujasis Židinys-Aidai. 2015. P. 25.
- ¹⁸ Toliau MAA.
- ¹⁹ Patyčios ir išpuoliai tikinčiųjų atžvilgiu aptariami tolimesniuose skyriuose.
- ²⁰ Gižų ir Baltrakio kolūkiuose tai buvo kolūkių pirmininkai, jų pavaduotojai, vyr. buhalterės, vyr. agronomai, vyr. inžinieriai. Gižų apylinkėje apylinkės pirmininkas ir jo pavaduotoja. K. Baršausko mokykloje – direktorius ir direktoriaus pavaduotoja. Gižų ir Baltrakio kolūkiuose, K. Baršausko mokykloje, Gižų apylinkėje veikusios TSKP pirminių partinių organizacijų sekretoriai.
- ²¹ Dana Čeplinskienė (g. 1947 m. Kuršėnuose, Šiaulių raj.). Asmeninis žodinis liudijimas straipsnio autoriui 2009 08 15.

- ²² Lietuva 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija / sud. Anušauskas A. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras. 2007. P. 454.
- ²³ Sigitas Plečkaitis (g. 1928 m. Bardauskų km., Gižų val.). Asmeninis žodinis liudijimas straipsnio autoriui 2009 08 16.
- ²⁴ Dana Čeplinskienė (g. 1947 m. Kuršėnuose, Šiaulių raj.). Asmeninis žodinis liudijimas straipsnio autoriui 2009 08 15.
- ²⁵ Tuometinis Marijampolės pavadinimas. Kapsuku miestas vadinosi nuo 1955 m. balandžio iki 1989 m. kovo mėnesio.
- ²⁶ Jurgis Tekorius (g. 1933 m. Baltrakio km., Gižų val.). Asmeninis žodinis liudijimas straipsnio autoriui 2009 08 18.
- ²⁷ [Data nenurodyta] Informacija apie Velykų šventės rajono maldos namuose // MAA. F. 2. A. 1. B. 1177. P. 2.
- ²⁸ Suprantama, parapijoje buvo švenčiamos ir visos privalomos katalikiškos šventės – sekmadieniai, Šv. Kalėdos, Šv. Velykos, Švč. Mergelės Marijos dangun ėmimas (Žolinė) ir t. t.
- ²⁹ Respondentų nuomone, atlaiduose ir svarbiausiose religinėse šventėse galėdavo dalyvauti iki 300 tikinčiųjų. Archyve esanti medžiaga rodo, jog 1975 m. Velykų pamaldose Šv. Antano Paduviečio bažnyčioje galėjo dalyvauti apie 250 tikinčiųjų (Tikinčiųjų, atsilankusių į bažnyčią per 1975 m. Velykas skaičius // MAA. F. 2. A. 1. B. 698. L. 2).
- ³⁰ Zita Dunauskienė (g. 1928 m. Kybartuose). Asmeninis žodinis liudijimas straipsnio autoriui 2009 08 17.
- ³¹ Apie Vilkaviškio rajono dvasininkijos veiklą ruošiantis ir švenčiant Velykų šventę 1983 m. balandžio 3 d. // MAA. F. 2. A. 1. B. 1253. L. 78.
- ³² *Tranavičiūtė B.* Dvasininkų veiklos ir finansų kontrolė vėlyvuju sovietmečiu Kauno mieste // SOTER. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla. 2013. Nr. 45 (73). P. 90.
- ³³ Dažniausiai vaikus katekizuodavo Meilina Džermeikienė (kun. Juozo Algirdo Pasilausko, g. 1940 m. Mieslaukio km., Kybartų raj., asmeninis žodinis liudijimas straipsnio autoriui 2009 08 16).
- ³⁴ *Paukštytė-Šaknienė R.* Krikštynos ir vardynos Šiaurės Rytų Lietuvoje XX a. antroje pusėje // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 19. Vilnius: Katalikų akademijos leidykla. 2001. P. 250.
- ³⁵ Zitos Dunauskienės (g. 1928 m. Kybartuose) asmeninis žodinis liudijimas straipsnio autoriui 2009 08 17.
- ³⁶ Pirmą kartą leista spausdinti maldynus ir katalikų kalendorius XX a. šeštajame dešimtmetyje 75 tūkst. egz. tiražu (Lietuva 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija / sud. Anušauskas A. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras. 2007. P. 471).
- ³⁷ Kun. Juozo Algirdo Pasilausko (g. 1940 m. Mieslaukio km., Kybartų raj.) asmeninis žodinis liudijimas straipsnio autoriui 2009 08 16.
- ³⁸ *Mardosa J.* Atlaidų prekyba: ištakos, formos ir turinio kaita XX–XXI a. // *Acta humanitarica universitatis Saulensis*. T. 10. Vilnius: BMK leidykla. 2010. P. 28.
- ³⁹ Sigitas Plečkaičio (g. 1928 m. Bardauskų km., Gižų val.) asmeninis žodinis liudijimas straipsnio autoriui 2009 08 16.
- ⁴⁰ Zitos Dunauskienės (g. 1928 m. Kybartuose) asmeninis žodinis liudijimas straipsnio autoriui 2009 08 17.
- ⁴¹ Šv. Antano Paduviečio parapijos archyvas. Parapijos komiteto raštai (puslapiai nenumeruoti).
- ⁴² Šv. Antano Paduviečio parapijos archyvas. Bažnytinio komiteto dokumentai (puslapiai nenumeruoti).
- ⁴³ Juozo Užupio (g. 1929 m. Vitgirių km., Griškabūdžio valsčiuje) asmeninis žodinis liudijimas straipsnio autoriui 2009 08 19.
- ⁴⁴ Kun. Remigijaus Veprausko (g. 1965 m. Kaune) asmeninis žodinis liudijimas straipsnio autoriui 2009 08 20.
- ⁴⁵ Lietuva 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija / sud. Anušauskas A. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras. 2007. P. 378.
- ⁴⁶ Jurgio Tekoriaus (g. 1933 m. Baltrakio km., Gižų val.) asmeninis žodinis liudijimas straipsnio autoriui 2009 08 18.
- ⁴⁷ Meilinos Džermeikienės (g. 1933 m. Rūdos km., Gižų val.) asmeninis žodinis liudijimas straipsnio autoriui 2009 08 21.

- 48 Kaip aktyviausias ir ilgiausiai maldos grupelės veikloje dalyvavusias nares galima paminėti Zofiją Tačilaiuskienę, Janiną Bindokiene, Oną Sarpaliene, Mariją Ramanauskienę, Adelę Plečkaitienę, Oną Balaikienę, M. Rugienienę, Uršulę Velioniškienę, Elvyrą Klimvičienę, Daną Čeplinskienę, Meiliną Džermeikienę (kun. Remigijaus Veprausko, g. 1965 m. Kaune, asmeninis žodinis liudijimas straipsnio autoriui 2009 08 20).
- 49 Kun. Remigijaus Veprausko (g. 1965 m. Kaune) asmeninis žodinis liudijimas straipsnio autoriui 2009 08 20.
- 50 Aptariamu laikotarpiu Gyvojo Rožinio grupės vadovėmis buvo Anelė Barauskienė, I. Kuosaitienė ir Meilina Džermeikienė.
- 51 *Streikus A.* Nuo „Atlydžio“ lūkesčių iki buldozerinio ateizmo patirties // Krikščionybės Lietuvoje istorija. Sud. Ališauskas V. Vilnius: Aidai. 2006. P. 480.
- 52 Jurgio Tekoriaus (g. 1933 m. Baltrakio km., Gižų val.) asmeninis žodinis liudijimas straipsnio autoriui 2009 08 18.
- 53 Danos Čeplinskienės (g. 1947 m. Kuršėnuose, Šiaulių raj.) asmeninis žodinis liudijimas straipsnio autoriui 2009 08 15.
- 54 *Streikus A.* Nuo „Atlydžio“ lūkesčių iki buldozerinio ateizmo patirties // Krikščionybės Lietuvoje istorija. Sud. Ališauskas V. Vilnius: Aidai. 2006. P. 487.
- 55 *Račiūnaitė-Paužuolienė R.* Švč. Mergelės Marijos kultas lietuvių šeimos papročiuose // SOTER. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla. 2009. Nr. 29 (57). P. 151.
- 56 Meilinos Džermeikienės (g. 1933 m. Rūdos k. Gižų val.) asmeninis žodinis liudijimas straipsnio autoriui 2009 08 21.
- 57 Vytauto DLK 550 metų jubiliejus // Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronika. 1980–1981 m. T. 6. Čikaga: Lietuvos Kronikos Sąjunga. 1983. P. 366.
- 58 Zitos Dunauskienės (g. 1928 m. Kybartuose) asmeninis žodinis liudijimas straipsnio autoriui 2009 08 17.
- 59 Vytauto DLK 550 metų jubiliejus // Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronika. 1980–1981 m. T. 6. Čikaga: Lietuvos Kronikos Sąjunga. 1983. P. 366.
- 60 Danos Čeplinskienės (g. 1947 m. Kuršėnuose, Šiaulių raj.) asmeninis žodinis liudijimas straipsnio autoriui 2009 08 15.
- 61 Kun. Juozo Algirdo Pasilausko (g. 1940 m. Mieslaukio km., Kybartų raj.) asmeninis žodinis liudijimas straipsnio autoriui 2009 08 16.
- 62 *Paukštytė-Šaknienė R.* Krikštynos ir vardynos Šiaurės Rytų Lietuvoje XX a. antroje pusėje // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 19. Vilnius: Katalikų akademijos leidykla. 2001. P. 247.
- 63 Kartais tikintieji savo reikalavimus išdėstydamas hierarchams, kad šie aktyviau kovotų už Bažnyčios teises.
- 64 Sigito Plečkaičio (g. 1928 m. Bardauskų km., Gižų val.) asmeninis žodinis liudijimas straipsnio autoriui 2009 06 16.
- 65 Kunigų ir tikinčiųjų protestai TSKP CK Generaliniam Sekretoriui, TSRS ATP Pirmininkui L. Brežnevui // Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronika. 1980–1981. T. 6. Čikaga: Lietuvos Kronikos Sąjunga. 1983. P. 116; Kun. Juozo Algirdo Pasilausko (g. 1940 m. Mieslaukio km., Kybartų raj.) asmeninis žodinis liudijimas straipsnio autoriui 2009 08 16.
- 66 Pareiškimas Tarybų Sąjungos ATP Pirmininkui L. Brežnevui, Lietuvos Vyskupams ir vyskupijų valdytojams // Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronika. 1981–1983. T. 7. Čikaga: Lietuvos Kronikos Sąjunga. 1984. P. 322.
- 67 Kun. Juozo Algirdo Pasilausko (g. 1940 m. Mieslaukio km., Kybartų raj.) asmeninis žodinis liudijimas straipsnio autoriui 2009 08 16.
- 68 Jurgio Tekoriaus (g. 1933 m. Baltrakio km., Gižų val.) asmeninis žodinis liudijimas straipsnio autoriui 2009 08 18.
- 69 Jurgio Tekoriaus asmeninis žodinis liudijimas straipsnio autoriui 2009 08 18.
- 70 Sigito Plečkaičio (g. 1928 m. Bardauskų km., Gižų val.) asmeninis žodinis liudijimas straipsnio autoriui 2009 08 16.
- 71 *Streikus A.* Nuo „Atlydžio“ lūkesčių iki buldozerinio ateizmo patirties // Krikščionybės Lietuvoje istorija. Sudarė Ališauskas V. Vilnius: Aidai. 2006. P. 493.

- ⁷² *Vileikis A.* Katalikybė ir tautinė savimonė: Lietuva XX a. 9-ojo dešimtmečio pabaigoje // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 24. Vilnius: Katalikų akademijos leidykla. 2004. P. 233.
- ⁷³ Kun. Juozo Algirdo Pasilausko (g. 1940 m. Mieslaukio km. Kybartų raj.) asmeninis žodinis liudijimas straipsnio autoriui 2009 08 16.
- ⁷⁴ Veikė nuo XX a. 8 deš. // *Streikus A.* Katalikų Bažnyčios atsinaujinimo ženklai Lietuvoje // Krikščionybės Lietuvoje istorija. Sudarė Ališauskas V. Vilnius: Aidai. 2006. P. 537.
- ⁷⁵ Sigito Plečkaičio (g. 1928 m. Bardauskų km., Gižų val.) asmeninis žodinis liudijimas straipsnio autoriui 2009 08 16.
- ⁷⁶ Gižų kultūros namų archyvas. I knyga (puslapiai nenumėruoti).
- ⁷⁷ Aldonos Česaitienės (g. 1940 m. Didžiųjų Šelvių km., Vilkaviškio raj.) asmeninis žodinis liudijimas straipsnio autoriui 2009 08 27.
- ⁷⁸ Danutės Padolskienės (g. 1932 m. Kybartuose) asmeninis žodinis liudijimas straipsnio autoriui 2009 08 26.
- ⁷⁹ *Anušauskas A.* KGB Lietuvoje: slaptosios veiklos bruožai. Vilnius: Atvažiavo meška. 2008. P. 86.
- ⁸⁰ Pavardės niekada nesakė, be to, pats kun. Pasilauskas abejoja, ar Albinas buvo tikras agento vardas. Veikiausiai tai buvo KGB slapyvardis.
- ⁸¹ Kun. Juozo Algirdo Pasilausko (g. 1940 m. Mieslaukio km., Kybartų raj.) asmeninis žodinis liudijimas straipsnio autoriui 2009 08 16.
- ⁸² Kun. Juozo Algirdo Pasilausko asmeninis žodinis liudijimas straipsnio autoriui 2009 08 16.
- ⁸³ Kun. Juozo Algirdo Pasilausko asmeninis žodinis liudijimas straipsnio autoriui 2009 08 16.
- ⁸⁴ Veikė nuo 1974 m.
- ⁸⁵ Aptariamam laikotarpiu K. Baršausko vidurinės mokyklos direktoriais dirbo Mykolas Sireika (1963–1968 m.), Baskys (vardas nežinomas, 1968–1969 m.), Sigitas Brazaitis (1969–1974 m.), Rolandas Savickas (1974–1979 m.) // Gižų kultūros namų archyvas. I knyga (puslapiai nenumėruoti); Raimondas Skučas (1979–1982 m.), Vytautas Masalskis (1984–1986 m.) ir Algirdas Bagušinskas (1986–1990 m.) // Gižų kultūros namų archyvas. II knyga (puslapiai nenumėruoti).
- ⁸⁶ Informacija apie LKP Vilkaviškio Rajono Vykdomojo komiteto 1982 m. kovo 23d. nutarimą dėl ateistinio auklėjimo būklės rajone // MAA. F. 2. A. 1. B. 1177. L. 4.
- ⁸⁷ Meilinos Džermeikienės (g. 1933 m. Rūdos km., Gižų val.) asmeninis žodinis liudijimas straipsnio autoriui 2009 08 21.
- ⁸⁸ Aldonos Česaitienės (g. 1940 m. Didžiųjų Šelvių km., Vilkaviškio raj.) asmeninis žodinis liudijimas straipsnio autoriui 2009 08 27.
- ⁸⁹ Vadovavo nuo XX a. 6 dešimtmečio vidurio iki 1979 m. // Gižų kultūros namų archyvas. I knyga. P. 40.
- ⁹⁰ Danos Čeplinskienės (g. 1947 m. Kuršėnuose, Šiaulių raj.) 2009 08 15, Sigito Plečkaičio (g. 1928 m. Bardauskų km, Gižų val.) 2009 08 16 ir Jurgio Tekoriaus (g. 1933 m. Baltrakio km., Gižų val.) 2009 08 18 asmeniniai žodiniai liudijimai straipsnio autoriui.
- ⁹¹ Jurgio Tekoriaus (g. 1933 m. Baltrakio km., Gižų val.) asmeninis žodinis liudijimas straipsnio autoriui 2009 08 18.
- ⁹² Šv. Antano Paduviečio parapijos archyvas, parapijos komiteto raštai (puslapiai nenumėruoti).
- ⁹³ *Tranavičiūtė B.* Dvasininkų veiklos ir finansų kontrolė vėlyvuju sovietmečiu Kauno mieste // SOTER. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla. 2013. Nr. 45 (73). P. 91.
- ⁹⁴ Jurgis Tekorius (g. 1933 m. Baltrakio km., Gižų val.) asmeninis žodinis liudijimas straipsnio autoriui 2009 08 18.
- ⁹⁵ *Streikus A.* Katalikų Bažnyčios atsinaujinimo ženklai Lietuvoje // Krikščionybės Lietuvoje istorija. Sudarė Ališauskas V. Vilnius: Aidai. 2006. P. 530.
- ⁹⁶ 1986 01 13. LTSR VR Liaudies deputatų tarybos Vykdomasis komitetas // MAA. F. 2. A. 1. B. 1511. L. 1.
- ⁹⁷ Danos Čeplinskienės (g. 1947 m. Kuršėnuose, Šiaulių raj.) 2009 08 15 ir Jurgio Tekoriaus (g. 1933 m. Baltrakio km., Gižų val.) 2009 08 18 asmeniniai žodiniai liudijimai straipsnio autoriui.
- ⁹⁸ Danutės Padolskienės (g. 1932 m. Kybartuose) asmeninis žodinis liudijimas straipsnio autoriui 2009 08 26.
- ⁹⁹ Zitos Dunauskienės (g. 1928 m. Kybartuose) asmeninis žodinis liudijimas straipsnio autoriui 2009 08 17.
- ¹⁰⁰ Sigito Plečkaičio (g. 1928 m. Bardauskų km., Gižų val.) asmeninis žodinis liudijimas straipsnio autoriui 2009 08 16.

- ¹⁰¹ Sigitо Plečkačio asmeninis žodinis liudijimas straipsnio autoriui 2009 08 16.
- ¹⁰² Danos Čeplinskienės (g. 1947 m. Kuršėnuose, Šiaulių raj.) asmeninis žodinis liudijimas straipsnio autoriui 2009 08 15.
- ¹⁰³ Sigitо Plečkačio asmeninis žodinis liudijimas straipsnio autoriui 2009 08 16.
- ¹⁰⁴ Danos Čeplinskienės asmeninis žodinis liudijimas straipsnio autoriui 2009 08 15.
- ¹⁰⁵ *Nenenienė B.* Duobėti laiko keliai // Santaka. Vilkaviškis: Santaka. 1991. Nr. 57 (6005). P. 2.
- ¹⁰⁶ Gižai (Vilkaviškio rajonas) // Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronika. T. 8. Čikaga: Lietuvos Kronikos Sąjunga. 1987. P. 298.
- ¹⁰⁷ Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronika. Ten pat.
- ¹⁰⁸ Ten pat.
- ¹⁰⁹ Danos Čeplinskienės (g. 1947 m. Kuršėnuose, Šiaulių raj.) 2009 08 15 ir kun. Juozo Algirdo Pasilausko (g. 1940 m. Mieslaukio km., Kybartų raj.) 2009 08 16 asmeniniai žodiniai liudijimai straipsnio autoriui.
- ¹¹⁰ Kun. Juozo Algirdo Pasilausko asmeninis žodinis liudijimas straipsnio autoriui 2009 08 16.
- ¹¹¹ Gižai. (Vilkaviškio rajonas) // Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronika. T. 8. Čikaga: Lietuvos Kronikos Sąjunga. 1987. P. 300.

ŠALTINIAI

Atsiminimai

1. Aldonos Česaitienės (g. 1940m. Didžiųjų Šelvių km.,Vilkaviškio raj.) asmeninis žodinis liudijimas straipsnio autoriui 2009 08 27.
2. Danos Čeplinskienės (g. 1947 m. Kuršėnuose, Šiaulių raj.) asmeninis žodinis liudijimas straipsnio autoriui 2009 08 15.
3. Danutės Padolskienės (g. 1932 m. Kybartuose) asmeninis žodinis liudijimas straipsnio autoriui 2009 08 26.
4. Jurgio Tekoriaus (g. 1933 m. Baltrakio km., Gižų val.) asmeninis žodinis liudijimas straipsnio autoriui 2009 08 18.
5. Kun. Juozo Algirdo Pasilausko (g. 1940 m. Mieslaukio km., Kybartų raj.) asmeninis žodinis liudijimas straipsnio autoriui 2009 08 16.
6. Kun. Juozo Užupio (g. 1929 m. Vitgirių km., Griškabūdžio val.) asmeninis žodinis liudijimas straipsnio autoriui 2009 08 19.
7. Kun. Remigijaus Veprauskao (g. 1965 m., Kaune) asmeninis žodinis liudijimas straipsnio autoriui 2009 08 20.
8. Meilinos Džermeikienės (g. 1933 m. Rūdos km., Gižų val.) asmeninis žodinis liudijimas straipsnio autoriui 2009 08 21.
9. Sigitо Plečkačio (g. 1928 m. Bardauskų km., Gižų val.) asmeninis žodinis liudijimas straipsnio autoriui 2009 08 16.
10. Zitos Dunauskienės (g. 1928 m. Kybartuose) asmeninis žodinis liudijimas straipsnio autoriui 2009 08 17.
11. Apie Vilkaviškio rajono dvasininkijos veiklą ruošiantis ir švenčiant Velykų šventę 1983 m. balandžio 3 d. // MAA. F. 2. A. 1. B. 1253. L. 78.

Archyviniai šaltiniai

1. Gižų kultūros namų archyvas. I knyga.
2. Gižų kultūros namų archyvas. II knyga.
3. Informacija apie LKP Vilkaviškio Rajono Vykdomojo komiteto 1982 m. kovo 23 d. nutarimą dėl ateistinio auklėjimo būklės rajone // MAA. F. 2. A. 1. B. 1177. L. 4.
4. Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronika. T. 6. 1980–1981. Čikaga: Lietuvos Kronikos Sąjunga. 1983.

5. Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronika. T. 7. 1981–1983. Čikaga: Lietuvos Kronikos Sąjunga. 1984.
6. Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronika. T. 8. 1983–1985. Čikaga: Lietuvos Kronikos Sąjunga. 1987.
7. LKP Vilkaviškio Rajono Vykdomojo komiteto dokumentai // MAA. F. 2. A. 5.
8. *Nenenienė B.* Duobėti laiko keliai // Santaka. Vilkaviškis: Santaka. 1991. Nr. 57 (6005).
9. Šv. Antano Paduviečio parapijos archyvas. Bažnytinio komiteto dokumentai.
10. Šv. Antano Paduviečio parapijos archyvas. Krikštų knygos duomenys.
11. Šv. Antano Paduviečio parapijos archyvas. Parapijos komiteto raštai.
12. Tikinčiųjų, atsilankusių į bažnyčią per 1975 m. Velykas skaičius // MAA. F. 2. A. 1. B. 698. L. 2.
13. 1986 01 13. LTSR VR Liaudies deputatų tarybos Vykdomasis komitetas // MAA. F. 2. A. 1. B. 1511. L. 1.

LITERATŪRA

1. *Anušauskas A.* KGB Lietuvoje. Slaptosios veiklos bruožai. Vilnius: Atvažiavo meška. 2008.
2. *Bakševičius L.* Elgesio, kognityvinė, racionalioji emocinė elgesio terapijos ir konsultavimas. Klaipėda. 2013 // <http://www.ku.lt/pf/files/2012/09/Elgesio-kognityvinė-racionalioji-emocinė-elgesio-terapijos-ir-konsultavimas.pdf>. Žiūrėta 2015 06 12.
3. *Boruta J.* Vyskupo Vincento Borisevičiaus santykiai su ginkluotosios rezistencijos sąjūdžiu // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 26. Vilnius: Katalikų akademijos leidykla. 2003.
4. *Jaseliūnas E.* Periodinės savilaidos formavimasis: sovietinio disidentizmo reiškinys ir Lietuvos katalikiškasis judėjimas // Genocidas ir rezistencija. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras. 2002. Nr. 1 (11).
5. *Jaseliūnas E.* Vatikano II Susirinkimo nutarimų įtaka katalikiškojo pasipriešinimo formavimuisi Lietuvoje // Genocidas ir rezistencija. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras. 2002. Nr. 2 (12).
6. *Haldane J. J., Smart. J. J. C.* Atheism and Theism. Cornwall: Blackwell. 2003.
7. *Labanauskas R.* Eucharistijos bičiulių sąjūdžio ištakos ir raida 1969–1973 m. // Genocidas ir rezistencija. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras. 2003. Nr. 1 (13).
8. *Laukaitytė R.* Sovietų valdžios kova su Vatikanu pirmuoju okupacijos dešimtmečiu // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 23. Vilnius: Katalikų akademijos leidykla. 2003.
9. Lietuva 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija / sud. Anušauskas A. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras. 2007.
10. *Mardosa J.* Atlaidų prekyba: ištakos, formos ir turinio kaita XX–XXI a. // *Acta humanitarica universitatis Saulensis*. T. 10. Vilnius: BMK leidykla. 2010.
11. *Misius K.* Bažnyčių uždarinėjimas Lietuvoje pokario metais // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 12. Vilnius: Katalikų akademijos leidykla. 1998.
12. Nematoma sovietmečio visuomenė / sud. Ramonaitė A. Vilnius: Naujasis Židinys-Aidai. 2015.
13. *Paukštytė-Šaknienė R.* Krikščynos ir vardynos Šiaurės Rytų Lietuvoje XX a. antroje pusėje // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 19. Vilnius: Katalikų akademijos leidykla. 2001.
14. *Požėraitė A.* Lietuvos Vienuolijos totalitarinio režimo sąlygomis // Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai. T. 18. Vilnius: Katalikų akademijos leidykla. 2003.
15. *Putinaitė N.* Nugenėta pušis. Ateizmas kaip asmeninis apsisprendimas tarybų Lietuvoje. Vilnius: Naujasis Židinys-Aidai. 2015.
16. *Račiūnaitė-Paužuolienė R.* Švč. Mergelės Marijos kultas lietuvių šeimos papročiuose // SOTER. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla. 2009. Nr. 29 (57).
17. *Streikus A.* Ateistinės propagandos pobūdis Lietuvoje 1975–1988 m. // Genocidas ir rezistencija. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras. 2003. Nr. 1 (13).
18. *Streikus A.* Bažnyčios ir sovietų valdžios santykiai Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje 1940–1990 m. Panašumai ir skirtumai // Genocidas ir rezistencija. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras. 2002. Nr. 2 (12).

19. *Streikus A.* Išgyvenimo pastangos brutalaus prievartos sąlygomis // Krikščionybės Lietuvoje istorija. Sudarė Ališauskas V. Vilnius: Aidai. 2006.
20. *Streikus A.* Katalikų Bažnyčios atsinaujinimo ženklai Lietuvoje // Krikščionybės Lietuvoje istorija. Sudarė Ališauskas V. Vilnius: Aidai. 2006.
21. *Streikus A.* Kunigų dalyvavimas ginkluotojo pasipriešinimo sąjūdyje // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 26. Vilnius: Katalikų akademijos leidykla. 2003.
22. *Streikus A.* Lietuvos Katalikų Bažnyčia ir ginkluotasis pasipriešinimo sąjūdis Lietuvoje // Genocidas ir rezistencija. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras. 1997. Nr. 2.
23. *Streikus A.* Nuo „Atlydžio“ lūkesčių iki buldozerinio ateizmo patirties // Krikščionybės Lietuvoje istorija. Sudarė Ališauskas V. Vilnius: Aidai. 2006.
24. *Streikus A.* SSRS–Vatikano santykiai ir Katalikų Bažnyčia Lietuvoje XX a. 9-ajame dešimtmetyje // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 23. Vilnius: Katalikų akademijos leidykla. 2003.
25. *Streikus A.* SSRS–Vatikano santykiai ir sovietų valdžios politika Bažnyčios atžvilgiu Lietuvoje 1945–1978 m. // Genocidas ir rezistencija. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras. 1999. Nr. 2 (6).
26. *Streikus A.* Tikinčiųjų teisių sąjūdis Lietuvoje: didžiausio aktyvumo dešimtmetis (1972–1982 m.) // Genocidas ir rezistencija. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras. 2003. Nr. 1 (13).
27. *Streikus A., Kuzmickaitė D., Šimkūnas V.* Iš sovietinės patirties į laisvės erdvę: vienuolijos Lietuvoje XX a. antroje pusėje. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras. 2015.
28. *Streikus A.* Sovietų valdžios antibažnytinė politika Lietuvoje 1945–1990 metais. Daktaro disertacija. Vilnius: Viniaus universitetas. 2001.
29. Tarybų Lietuvos enciklopedija. T. 1. Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija. 1985.
30. *Tranavičiūtė B.* Dvasininkų veiklos ir finansų kontrolė vėlyvuuoju sovietmečiu Kauno mieste // SOTER. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla. 2013. Nr. 45 (73).
31. *Vileikis A.* Katalikybė ir tautinė savimonė: Lietuva XX a. 9-ojo dešimtmečio pabaigoje // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 24. Vilnius: Katalikų akademijos leidykla. 2004.

Gauta: 2016 01 26

Parengta spaudai: 2016 05 26

Vidmantas VYŠNIAUSKAS, Kęstutis ŽEMAITIS

RELATIONSHIPS AMONG ATHEISTS AND BELIEVERS IN PARISH OF ST. ANTHONY OF PADUA: FROM BROTHERHOOD TO CONFRONTATION

S u m m a r y

Relationships among religious people and atheists in parish of St. Anthony of Padua (Vilkaviškis region) are analyzed in this article. Despite atheism being official ideology in LSSR, many people maintained their religious beliefs, traditions of celebrating religious festivals. This made everyday relationships among atheist and religious persons complicated. During the period from 1963 to 1990, among religious people existed three models of behavior towards atheists: hiding religious beliefs, confessing religious beliefs, fighting for their rights to confess faith. Person's character, job and social position influenced upon which model he chose to follow.

Believers actively participated in a religious life. Prayer group, two choirs, church committee existed in a parish. People were actively participating in a mass, helped to clean and maintain church. Religious trips to sacred Lithuanian places, such as Šiluva, Cross-hill, Žemaičių Kalvarija were organized almost every year. Elderly people were more active in a parish life than young. Women were more active than man. Children were thought about religion in secrecy. These processes were caused by fear of persecution. Public declaration of religion made it almost impossible for people to get a promotion at work, get accepted to university.

Religious literature was sold illegally in order to compensate for its shortages. Underground network of people existed in a parish, which help for religious people to get necessary items, such as crosses, Bibles, prayer-books, religious paintings, etc.

Atheists behavior towards believers variate from tolerance, to militant atheism and fight against religion and religious people. Their behavior were influenced by state propaganda, personal believes and job position. Executive officers, teachers, had to declare atheistic believes, otherwise, they could loose their job position. Many of these people were just pretending to be atheists. They imitated fight against religion and religious persons.

KGB agent tried to make parish priest Juozas Algirdas Pasilauskas to cooperate with KGB, in order to gain information about processes in parish of St. Anthony of Padua and about priests of others parishes. This was common practice of KGB in Lithuania at that time. However, these efforts were unsuccessful. J. A. Pasilauskas was regularly informed about KGB agent efforts to compromise him by anonymous.

Militant atheists often insulted religious people at the job, public places, mocked their believes. Religion was used as a pretext to humiliate and mock people disliked by atheist for personal reasons. Statues at church yard were many times damaged by vandals. Cross, standing in the centre of Gižai, was cut down in 1982. Church of St. Anthony of Padua was desecrated and robed in 1984. These action were influenced not only by atheistic believes, but also by desire to benefit from stolen goods from the church. Domination of atheism in a public life encouraged some people to vandalize St. Anthony of Padua church. They knew, if caught, won't be properly punished.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: parapija, Gižai, tikintieji, ateistai, Šv. Antanas Paduvietis.

KEY WORDS: parish, Gižai, believers, atheists, St. Anthony of Padua.

Vidmantas VYŠNIAUSKAS – Varšuvos universiteto magistras, istorikas. Tyrimų sritis: propaganda bei ideologijos sklaida LSSR ir SSRS; lietuvių-lenkų santykiai. El. paštas vysniauskasvi@gmail.com.

Vidmantas VYŠNIAUSKAS – MA in history at Warsaw university. Area of interest: ideology and propaganda in the Soviet Union and Lithuanian Soviet Socialist Republic; Polish-Lithuanian relationships. E-mail: vysniauskasvi@gmail.com.

Kęstutis ŽEMAITIS – kanauninkas, teologijos mokslų daktaras, Katalikų teologijos fakulteto Vytauto Didžiojo universitete profesorius. Tyrimų sritis: Lietuvos Katalikų Bažnyčios socialinė veikla 1918–1940 m. El. paštas kestutis.zemaitis@gmail.com.

Kęstutis ŽEMAITIS – Canon, Doctor of Theology, Professor at the Faculty of Catholic Theology of Vytautas Magnus University. Fields of research: social activities of Lithuanian Catholic Church in 1918–1940. E-mail: kestutis.zemaitis@gmail.com.